

Tidstypiske grave på Københavns Assistens Kirkegård 1760-2010

Af *Stine Helweg*
Kirkegårdsvejleder

Assistens Kirkegård i København fyldte 250 år den 6. november 2010. Det er naturligvis blevet fejret på forskellig vis. Én af de måder, begivenheden er markeret på, er i form af seks såkaldte jubilæumsgrave - gravsteder, der i monument og beplantning er repræsentative for deres tid. Det yngste af disse gravsteder er fra 2007, det ældste fra 1795. Med jubilæumsgravene kan publikum ergo begive sig på vandring gennem små 250 års gravskik, strækkende fra slutningen af det 18. århundrede til begyndelsen af det 21.

For de fleste af jubilæumsgravene gælder det, at de for længst er hjemfaldne og overgået til Københavns Kommune, der har opretholdt dem, fordi monumenterne er bevaringsværdige. Kun ét gravsted - det nyeste - er i privateje og derfor helt autentisk. Resten er for så vidt angår beplantningen nyanlagte i forbindelse med jubilæumsåret men altså i overensstemmelse med tendenser, der dominerede ved gravens etablering.

Københavns Kommunes kirkegårdsforvaltning har foruden at anlægge gravene også udgivet en brochure om dem inklusiv rutekort, så man på egen hånd kan finde rundt til gravstederne og læse om deres karakteristika. Brochuren udleveres på Assistens Kirkegårds kontor og kan også rekvireres via hjemmesiden www.kk.dk/kirkegaarde. Nedenfor gengives brochurens indhold i tekst og billeder.

Gravsted A-915: Karen Bjørn, død 1795

Var Karen Bjørn død ti år tidligere, kunne man ikke have karakteriseret hendes ret fornemme gravmæle som typisk for sin tid. Assistens Kirkegård var, da hun døde, kun lige begyndt at





Gravsted A-915:
Karen Bjørn, død 1795.
Foto: Jan Finn Hansen.

blive et sted, hvor også velhavere lod sig begrave. 1785 blev den første standsperson nedsat på kirkegården. Indtil da var her kun fattigfolk med uhyre beskedne grave, ofte ikke markeret ved andet end en opklappet jordforhøjning med græs. Der var ingen klar afgrænsning mellem gravene, og monumenter var sjældne.

Med velhavernes indtog på kirkegården i slutningen af 1700-tallet øges antallet af monumenter markant, i første omgang i form af epitafier i murene. I 1790'erne introduceres de fritstående gravmæler, typisk i nyklassicistisk stil. Bjørns i den henseende moderigtige gravmæle er tegnet af Nicolai Abildgaard, en ven af afdødes mand, oplysningsmanden Tyge Rothe, der også er begravet her.

Graven er ikke afgrænset af hæk eller gitter, hvilket få år senere ville have været kutyme - for at beskytte de anlæg, der efterhånden kom på gravene. Med bedrestillede indtog på kirkegårdene ændredes nemlig også beplantningen. Man tog sin viden om f.eks. prydbuske med sig fra slotte og landsteder og begyndte at anlægge små haver også hos de døde.

Et kobberstik af Lahde fra begyndelsen af 1800-tallet viser Bjørn og Rothes grav i den opklappede fremtoning, den er genskabt her. På samme stik ses formentlig en enebær, der var



udbredt i haverne på denne tid, og som sammen med hvid morbær (indført af Christian IV til silkeavlsforsøg) og den både fra blomster og blade duftende centifolierose er plantet på ægtefællernes grav. 'Gravens Roser' kendes fra den tidligste tid herude og nævnes netop som sådan i digteren Frederik Høegh-Guldbergs 'elegiske idyl' om kirkegården fra 1796.

Gravsted B-528:
Peter Sørensen, død 1850
Foto: Jan Finn Hansen.

Gravsted B-528: Peter Sørensen, død 1850

Meget forandres på Assistens Kirkegård i perioden 1795-1850. 1805 udvides kirkegården bl.a. med den afdeling, Peter Sørensen er begravet på. Der anlægges faste stier og gange, og jorden inddeles i små lodder, oftest med hæk eller anden indhegning omkring. Samtidig udfoldes Assistens Kirkegård som romantisk have med 'skyggefulde Gange, aabne og lyse Steder, Monumenter, som beskygges af løvfulde Træer, Popler og Tårepile', som en svensk digter skriver i slutningen af 1820'erne, hvor kirkegården går for at være en af Europas skønneste.

Gravens støbejernskors hører i høj grad tiden til. I 1840'erne, hvor også trækors, smedejernskors og tavler bliver almindelige på gravene i byerne, udbredes støbejernskorsene hastigt og især blandt middelklassen. Støbejernskorsenes glansperiode er fra begyndelsen af 1840'erne til midten af 1880'erne, hvor

de aftager for aldrig rigtig at genvinde fordums styrke. I dag er monumenter af jern en sjældenhed.

Peter Sørensens gravsted kunne meget vel have været hegnet med gitter, men er her omkranset af buksbom (*Buxus angustifolia*) - en hækplante, som man selv kunne frembringe ved at stikke afskårne grene i jorden om efteråret. Bag monumentet er sat en almindelig hvid syren, planten har været i handlen herhjemme siden 1822 og har lige fra begyndelsen været overordentlig populær både i haverne og på kirkegården. 'Dronningen af Danmark'-roserne, lanceret i 1826, har sikkert også været ganske udbredt.

I øvrigt er gravstedet fyldt med stauder, i alt 12 forskellige slags. I denne periode begyndte der at komme mange nye planter til salg fra diverse plantehandlere, hvilket givet har afspejlet sig på kirkegårdene, hvor aflæggere medbragt fra egen have - selv i almuens haver fandt man plads til blomsterbede - kunne gøre fyldest.

Gravsted K-596: Carl Theodor Groth, død 1890

Gravsted K-596:
Carl Theodor Groth,
død 1890.
Foto: Jan Finn Hansen.

1890'erne på Assistens Kirkegård er repræsenteret ved en nydelig obelisk i diabas. Fronten er poleret, og øverst er indsat en rund biskuit (uglaseret porcelæn brændt to gange), der lidt



klodset gengiver en knælende kvinde ved en gravsten og med laurbærkrans i hånden.

Slagter Groths gravmæle har ikke været billigt, men man kommer ikke uden om, at der - både hvad angår sten og biskuit - er tale om et massefremstillet produkt uden stor kunstnerisk værdi. De tider er nu for længst forbi, hvor gravmæler pr. definition udføres af kunstnere. Kopier af Thorvaldsens relieffer (som fx 'Natten', der hyppigt ses i biskuit på gravmæler) hører til højdepunkterne her sent i det 19. århundrede.

Graven er omkranset af taks, der stadig er meget anvendt på de danske kirkegårde. Monumentet er indrammet af to opstammede rosenmandler, markedsført fra 1879 og gennem årene ganske populære som gravstedsplante, fordi de er små af vækst og sætter vidunderlige blomster. Forrest i graven er der sat rododendron af sorten Cunningham's White, der blev lanceret herhjemme i 1881. I gravstedet ses også to formklippede buksbom. Vi ved fra gamle fotografier, at denne måde at anvende buksbom på var overordentlig udbredt i slutningen af 1800-tallet, og at netop pyramideformen var et foretrukket mål for beskæringen. Buksbommen er også brugt til den kunstfærdige indfatning af begonier.

Gruset på graven er perlesten - et materiale, der ansås for finere end det hidtil mere udbredte bakkegrus. I 1890'erne er man godt i gang med industrialiseringen i Danmark, hvilket for så vidt angår grus har den effekt, at der graves meget mere end tidligere. Udvalget af grus er følgelig større, hvorfor man også på dette område kan vælge mellem finere og knap så fine produkter.

Gravsted J-362: Signe Christensen, død 1930

Gravmæler af den art, vi ser hos Signe Christensen, går under navnet 'kamin', fordi de med deres overligger, vanger og tilbagetrukne tavle kan minde om en pejs. Kaminen var rasende populær i 1930'erne, og mange er stadig bevarede på de københavnske kirkegårde. Monumenttypen er statelig, især når den som her suppleredes med et par borner med kæder ved indgangspartiet. Samtidig stikker man med dette gravmæle ikke snuden alt for langt frem. Kaminen synes således at udtrykke en vis bekymret opmærksomhed omkring ens placering i det sociale hierarki.

Det relativt store kistegravsted er indhegnet med tuja, der

Gravsted J-362:
Signe Christensen,
død 1930.
Foto: Jan Finn Hansen.



ligesom buksbom, her brugt til indfatning, egner sig til lave hække og derfor har været anvendt på kirkegårdene i mange år. Af anlægstegninger fra perioden ved vi, at indfatninger stadig var meget udbredte. På denne tid begynder også de kunstfærdigt opstammede roser - her i sorten The Fairy, også kaldet 'Fe-rosen' - at blive populære. Også rosensorten 'Rødhætte' ses på graven. Roser har gennem næsten hele den periode, Assistens Kirkegård omfatter, haft en særligt udsøgt position i kraft af den følelsesmæssige betydning, de er blevet og stadig bliver tillagt.

I bede ses begonia semperflorens, der også i kraft af deres farve har været betragtet som velegnet til brug på gravsteder, hvor ikke bare skønhed, men altså også en vis symbolik gerne må komme til udtryk i plantebestanden. De rødlige farve har også i 1930'erne gjort sig godt på grund af den kærlighedsymbolik, der hænger ved den.

Gruset i gravstedet er perlesten, der med introduktionen på kirkegårdene i slutningen af 1800-tallet var kommet for at blive.

Gravsted J-61: 'Mor', død 1970

Vi må selv i København langt hen i det 20. århundrede, før ét af de små urnegravsteder kan gå for at være repræsentativt og tidstypisk. Endnu i 1950 er antallet af kistebegravelser i hovedstaden ikke overgået af ligbrændinger, men 1970 bliver godt 77 % af københavnernes kremeret. I vore dage er det mere end ni ud af ti, der bliver brændt.



Gravsted J-61:
'Mor', død 1970.
Foto: Jan Finn Hansen.

Typisk for gravsteder anno 1970 er også brugen af en familier betegnelse på stenen - et fænomen, der er blevet omtalt som 'inderliggjort anonymitet', og som på én og samme tid virker uhyre privat og ret alment, fordi alle kan relatere sig til ordene 'mor' og 'far'. Et fravær af titler og borgerlige navne til fordel for en lidet informativ benævnelse af forælderrollen på denne tids gravsten er karakteristisk og skal givet ses i sammenhæng med en nu mindsket opmærksomhed omkring traditioner og ritualer, også på begravelsesområdet.

De små urnegravsteder stiller andre krav til såvel monument som beplantning - begge må ned i skala for at passe ind. De lave, stedsegrønne planter dominerer nu, her repræsenteret ved krybende benved, der både omkranser graven og bruges til indfatning af det lille rosenflankerete monument - en af de natursten, der allerede i 1920'erne begynder at vinde indpas på danske kirkegårde. Rosensorten er den kun svagt duftende, men frodige Nina Weibull, der blev introduceret i Danmark i 1961 - de tidligere så populære stammede roser viger i takt med urnegravstedernes udbredelse. Forrest i gravstedet er fire symmetrisk anbragte stauder i form af stenbedsplanten blåpude. Symmetri er aldrig rigtig gået af mode på kirkegården.

Som den eneste af jubilæumsgravene er denne en attrap - der er ikke begravet nogen under stenen, der er tilvirket til lejligheden af Rudi Larsens Stenhuggeri.

Gravsted J-21: Natasja Saad, død 2007

Paradoksalt nok kunne man med lige så god ret have udvalgt

Gravsted J-21:
Natasja Saad, død 2007.
Foto: Jan Finn Hansen.



Assistens Kirkegårds askefællesgrav ('de ukendtes') som typisk for vor tid frem for Natasja Saads store og meget personligt indrettede gravsted. For selv om vi ser en øget tendens til individualisering af gravene, så er det i København fortsat sådan, at over halvdelen af de døde nedsættes i et anonymt plæaneanlæg. I en vis forstand kan man altså tale om en bevægelse tilbage til udgangspunktet i 1760'erne, hvor umærkede, græsklædte tuegrave dominerede.

Men en modsatrettet strømning i retning af individuelt udformede gravsteder gør sig altså også gældende, og Natasja Saads grav er på mange måder karakteristisk for denne trend. Her er et billede af afdøde, hvilket ses stadig oftere, også når den døde er en af offentligheden ukendt person. Og så er graven som noget for vor tid kendetegnende udsmykket med mange genstande af midlertidig karakter. Ting, som modsat monument og beplantning ikke er vejrbestandige og derfor går til i løbet af få uger eller måneder, men som indtil da fungerer som ofte meget personlige hilsner til og udsagn om afdøde.

På Natasja Saads grav har der bl.a. ligget tegninger, breve og perleplader, hjerter og stjerner, lakridser og flag og klistermærker med ordene 'Bevar Fristaden'. Nogle lader sig let fortolke, selv om man ikke personligt har kendt afdøde, mens andre har mere privat karakter.

Hvor forekomsten af midlertidige, dekorative objekter er stor, spiller beplantningen en mindre rolle end traditionelt. Men også den levende udsmykning skal naturligvis 'give mening' i forhold til afdøde. På Natasja Saads grav hører bl.a. efeu og en hvid julerose til de faste bestanddele.